

УДК 811.111

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ «DEATH»
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ)**

Тхор Н.М., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Чекалін В.В., студент
факультету романо-германської філології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті аналізується концепт як одиниця ментальності та світосприйняття. Розглядається проблема здатності концепту описувати картину світу цілого народу та кожної людини індивідуально. Описуються особливості сприйняття смерті, властиві носіям англійської мови, на основі аналізу 100 прислів'їв та приказок, репрезентуючих концепт "death". Матеріал дослідження був відібраний методом випадкової вибірки з англійських словників прислів'їв та приказок. Проведено кількісний аналіз різних варіантів когнітивної інтерпретації даного концепту.

Ключові слова: концепт, картина світу, світосприйняття, ментальність, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика.

В статье анализируется концепт как единица ментальности и мировосприятия. Рассматривается проблема способности концепта описывать картину мира целого народа и каждого человека индивидуально. Описываются особенности восприятия смерти, свойственные носителям английского языка, на основе анализа 100 пословиц и поговорок, репрезентирующих концепт "death". Материал исследования был отобран методом случайной выборки из англоязычных словарей пословиц и поговорок. Проведен количественный анализ различных вариантов когнитивной интерпретации данного концепта.

Ключевые слова: концепт, картина мира, мировосприятие, ментальность, лингвокультурология, когнитивная лингвистика.

Tkhor N.M., Chekalin V.V. STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT "DEATH" (ON THE MATERIAL OF ENGLISH PEREMILOGICAL UNITS)

This article analyses a concept as a unit of mentality and worldview. It discusses the problem of the ability of the concept to describe the picture of the world of an entire people and of each person individually. The article describes the main features of perception of death by the native speakers, based on the analysis of 100 proverbs and sayings, representing the concept of "death". The research material was selected by random sampling from the English Dictionaries of Proverbs and Sayings. The quantitative analysis of different variants of cognitive interpretation of this concept is also given in this article.

Key words: concept, world picture, worldview, mentality, linguoculturology, cognitive linguistics.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавства вчені приділяють значну увагу концепту як одиниці когнітивної лінгвістики, здатному характеризувати загальні особливості мислення та світосприйняття, характерні для певного народу.

Важко знайти кращий матеріал, який репрезентує особливості ментальності народу, аніж прислів'я та приказки. Вони відображають мудрість народу, закони життя, поради, настанови, які ретельно зберігалися та передавалися із покоління в покоління. Отже, вони уособлюють собою ніщо інше, як світосприйняття певного концепту (в нашому випадку – смерть).

Особливе відношення до смерті – характерна ознака кожного народу. Смерть – це те, до чого споконвіку відносяться з пересто-

рогою, побоюванням та повагою. Тобто дослідження приказок та прислів'їв, репрезентуючих концепт «смерть», дозволить пізнати особливості ставлення до смерті носіїв англійської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема дослідження концепту як одиниці когнітивної лінгвістики набула своєї популярності відносно нещодавно та стає все більше популярною, змушуючи вчених проводити нові дослідження. Стаття О.М. Смирнової [4] присвячена проблемі опису концепту та погляду на нього з боку різних лінгвістичних наук. Крім того, дослідження А.А. Рижкіної [3] актуалізує проблему концептуального та етимологічного аналізу. Теоретичним матеріалом для дослідження також стала стаття М.В. Пименової [1], в якій



детально аналізуються етапи проведення концептуального аналізу, класифікація концептів та їх структура. Більш того, під час дослідження особливості функціонування такого поняття, як «картина світу» була використана дисертація Д.О. Позднякова [2].

Незважаючи на те, що вчені досліджують вербалізацію різних концептів, які репрезентують особливості англійської картини світу, дана проблема залишається все ж релевантною в наш час. У даній статті досліджується не лише концепт «смерть» як елемент, репрезентуючий ментальність носіїв англійської мови, але й структурується дана інформація, надаючи кількісні дані стосовно різних варіантів когнітивної інтерпретації проаналізованих прислів'їв та приказок.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є дослідити різні варіанти репрезентації концепту «смерть» на матеріалі прислів'їв та приказок та скласти відповідну діаграму на основі ієрархії представлених інтерпретацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом у центрі уваги когнітивної лінгвістики постає вербалізований концепт, який відображає концептуальну картину світу мовними засобами. Аналізуючи концептуальну картину світу, Д.О. Поздняков пише: «Концептуальна картина світу включає в себе змістове, узагальнене знання про дійсність, а її складовими частинами є неоднорідні смислові утворення, що представляють собою образи, поняття, різного роду ментальні стереотипи і концепти, що утворюють концептосферу народу» [2, с. 13].

Отже, можна зробити висновок, що вербалізований концепт може нести інформацію про ментальні стереотипи та загальні особливості мислення, які характерні для певного народу. Це означає, що репрезентований концепт «смерть» у наведених нижче прислів'ях може об'єктивно відображати відмінні риси ставлення до смерті, притаманні носіям англійської мови.

Крім того, Денис Олександрович розрізняє когнітивну та мовну картину світу і зазначає: «Безсумнівно, когнітивна картина світу ширше, ніж мовна, оскільки мова не в змозі відобразити все багатство змісту концептосфери, так як далеко не всі концепти мають мовне вираження» [так само, с. 16]. Проте вчений також описує роль мови в репрезентації концептосфери, роз'яснюючи наступне: «З одного боку, мова відображає пізнання як головний засіб вираження думки,

а з іншого – людина визначає класифіковану дійсність засобами мови, причому ця «квантовість» світу людей і речей відбувається на рівні концептів. Мова, таким чином, виступає в якості посередника, «проміжного світу» між внутрішнім світом людини, його свідомістю та пізнавальною дійсністю» [так само, с. 12].

Вивчаючи дану інформацію, варто зазначити, що мова – це лише засіб відображення внутрішнього світу людини, але вона не здатна відобразити все багатство концептосфери, адже не всі концепти можуть бути вираженими мовними засобами. Ось чому лінгвістам дуже важливо відрізнити мовну та когнітивну картини світу.

Коли ми говоримо про здатність концепту відображати ментальну картину світу, ми маємо на увазі наступне тлумачення поняття «концепт», наведене М.В. Пименовою: «Концепти – це одиниці концептуальної системи в їх відношенні до мовних виражень, вони містять інформацію про світ. Ця інформація відноситься до актуального або віртуального стану світу. Що людина знає, думає, уявляє про об'єкти зовнішнього і внутрішнього світів і є те, що називається концептом» [1, с. 129]. Таким чином, концепт – це своєрідна інформація, яка є частиною ментального світу людини та відображає його ставлення до об'єктивної реальності.

Під час проведення аналізу вербалізації концепту «смерть» нам важливо визначити характерні риси ментальності носіїв англійської мови. У свою чергу О.М. Смирнова зазначає: «Концепт як компонент національної концептосфери, основна одиниця ментальності, світогляду в категоріях і формах рідної мови є предметом вивчення лінгвокультурології і основою її категоріального апарату» [4, с. 248]. Тобто це – ще одне підтвердження того, що концепт здатний репрезентувати особливості менталітету певного народу. Але варто зазначити, що А.А. Рижкіна застерігає: «Дуже складно дати чітке визначення якомусь концепту, так як його зміст неоднозначний. Кожна людина залежно від свого досвіду, соціальної сфери, в якій вона знаходиться, сприймає по-різному даний концепт. І не обов'язково, що відмінності будуть спостерігатися у носіїв різних мов, цілком можливо, що відмінності будуть спостерігатися навіть у вас і вашого друга дитинства, так як присутні суб'єктивно-особистісні аспекти» [3, с. 119]. Отже, на думку вченої, деякі концепти описують картину світу кожної людини індивідуально, і вона може значно відрізня-

Таблиця 1

№	Контекстуальне значення	Прислів'я/приказка	Когнітивна інтерпретація	Відсоток у вибірці, %
1	Відсутність життєвих можливостей	1) "Dead men don't diet" 2) "Dead men tell no lies" 3) "Dead men tell no tales" 4) "Dead mice feel no cold" 5) "Dead men don't wake again" 6) "You can't take money with you when you die" 7) "Dead dog never bites" 8) "Dead men do not harm" 9) "Dead men don't talk" 1) "Death is the grand leveller" 2) "Six feet of grave makes all equal" 3) "Death devours the lamb as well as the wolf" 4) "Death takes no bribes" 5) "Death and the grave make no distinction of a person" 6) "Death combs us with the same comb" 7) "A piece of churchyard fits everybody" 8) "We shall lie all alike in our graves" 9) "Death is no respecter of persons" 10) "Graves are of all sizes" 11) "Kings and queens will die as well as you and I" 12) "Grave levels all distinctions" 13) "All our pomp the earth covers" 14) "The end makes all equal"	У мертвих немає таких потреб, які є в живої людини. Покійники не матимуть можливості робити те, що робили під час життя.	9%
2	Рівність усіх людей	1) "The first breath is the beginning of death" 2) "Death is but a path that must be trod" 3) "Death is deaf and will hear no denial" 4) "Nothing is certain but death and taxes" 5) "Death defies the doctor" 6) "Death when it comes will have no denial" 7) "When death knocks at your door, you must answer" 8) "Death is but death and all in time shall die" 9) "Death is a black camel which kneels at every man's gate" 10) "Death takes all" 11) "Nothing is sure as death" 12) "Every door may be shut but death's door" 13) "There is a medicine for all things except death and taxes" 14) "There is a remedy for all devours but death" 15) "We die as well as live" 16) "All life death does end" 17) "Death is a shadow that always follows the body" 18) "Grave will receive us all" 19) "Death comes to all" 20) "Remember you must die"	Для смерті немає значення соціальний статус, посада та інші привілеї. Вона урівнює всіх людей і забирає всіх однаково.	14%
3	Неминучість	1) "The first breath is the beginning of death" 2) "Death is but a path that must be trod" 3) "Death is deaf and will hear no denial" 4) "Nothing is certain but death and taxes" 5) "Death defies the doctor" 6) "Death when it comes will have no denial" 7) "When death knocks at your door, you must answer" 8) "Death is but death and all in time shall die" 9) "Death is a black camel which kneels at every man's gate" 10) "Death takes all" 11) "Nothing is sure as death" 12) "Every door may be shut but death's door" 13) "There is a medicine for all things except death and taxes" 14) "There is a remedy for all devours but death" 15) "We die as well as live" 16) "All life death does end" 17) "Death is a shadow that always follows the body" 18) "Grave will receive us all" 19) "Death comes to all" 20) "Remember you must die"	Смерті не можна уникнути. Рано чи пізно, але час помрати прийде.	20%



Продовження таблиці 1

4	Справедливість	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Death pays all debts" 2) "Death's day is doomsday" 3) "An ill life, an ill end" 4) "Let all live as they would die" 5) "As a tree falls, so shall it lie; as a man lives, so shall he die" 6) "He who digs the grave for another falls in himself" 7) "You dig you grave with your own hands" 8) "He who lives by the sword will die by the sword" 9) "Death quits all scores" 10) "A good life makes a good death" 11) "Dog shall die a dog's death" 12) "Such a life, such a death" 13) "He that lives wickedly can hardly die honestly" 14) "He dies like a beast who has done no good while he lived" 	<p>Смерть залежить від того, яке життя прожила людина. За все доведеться розрахуватись: за всі добрі та погані вчинки.</p>	14%
5	Кращі йдуть молодими	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Whom the God loves die young" 2) "Whom God loves best, these takes soonest" 3) "The good die young" 4) "The good die early, and the bad die late" 5) "The best go first" 	<p>Лише найкращі люди помиранють молодими.</p>	5%
6	Старі повинні померти	<ol style="list-style-type: none"> 1) "An old man's staff is the rafter of death's door" 2) "More thy years, the nearer the grave" 3) "Young men may die but old men must die" 4) "The cure for old age is the grave" 5) "The old man has his death before his eyes, the young man behind his back" 6) "None so old that he hopes not for a year of life" 7) "Gray hairs are death's early blossoms" 	<p>Смерть властива старим людям. У старості людині слід помирати.</p>	7%
7	Непередбачуваність	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Death keeps no calendar" 2) "At every hour death is near" 3) "Death does not flow a trumpet" 4) "Death observes no ceremony" 5) "Death waits for no one" 6) "Men know where they were born, not where they shall die" 7) "Today a man, tomorrow none" 8) "Death surprises us in the midst of our hopes" 	<p>Людина не знає, коли вона помре. Смерть може забрати її будь-якої хвилини, навіть тоді, коли ми її зовсім не очікуємо.</p>	8%
8	Поважай мертвих	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Say nothing but good of the dead" 2) "Slander not the dead" 3) "Old soldiers never die" 4) "Make little weeping for the dead for he is at rest" 5) "Speak only what is true of the living and what is honourable of the dead" 	<p>Людина зоб'язана з повагою ставитися до мертвих, якою б людиною покійник не був. Особливо з честою потрібно згадувати військових, які боролися за твоєю країну.</p>	5%
9	Спокій	<ol style="list-style-type: none"> 1) "Death is a remedy for all ills" 2) "Look upon death as a going home" 3) "Only in the grave is there rest" 4) "Call no man happy till he dies" 5) "Peace is found only in the grave-yard" 	<p>Смерть – це спокій та мир, коли тебе нічого не турбує, і не греба боятися смерті.</p>	5%

Продовження таблиці 1

10	Прояв хоробрості	1) "Death is better than debt" 2) "Better death than dishonour" 3) "Better a glorious death than a shamed life" 4) "Better to die on your feet than live on your knees"	Смерть – це прояв хоробрості та мужності.	4%
11	Страх	1) "Better to be a live dog than a dead lion" 2) "Men fear death as children do going in the dark"	Група прислів'їв стверджує, що людина боїться смерті, і краще жити погано, аніж померти.	2%
12	Неоднозначність	1) "It may be fun for you but it is death to a frog" 2) "The death of the wolves is the safety of the sheep"	Є прислів'я, які стверджують, що до смерті кожен смерть сприймає по-своєму	2%
13	Погане життя	1) "A loveless life is a living death" 2) "A useless life is an early death" 3) "He is lifeless who is faultless" 4) "An evil life is a kind of death" 5) "Leisure without study is death"	Іноді стан, подібний до смерті, може наступити і за життя у випадку, коли людині чогось бракує	5%
	ВСЬОГО	100 пареміологічних одиниць		100%

Джерело: розроблено авторами

тися у представників однієї національності. З цією метою ми проводимо статистичний аналіз різних когнітивних інтерпретацій концепту «смерть», встановлюючи найбільш та найменш популярні репрезентації досліджуваного концепту.

Вербалізація концепту «смерть» на матеріалі прислів'їв та приказок дозволить нам зробити висновки стосовно відображення даного концепту в картині світу носіїв англійської мови та їх відношення до такого поняття, як «смерть».

Структурований аналіз концепту «смерть» наведено в таблиці 1.

Проаналізувавши вищенаведену таблицю, можна зробити висновок, що найбільша кількість прислів'їв та приказок (20%) присвячена тому факту, що смерті неможливо уникнути. Рано чи пізно, але вона забере кожного. Пам'ятати про смерть слід усім людям, особливо, приймаючи доленосні рішення. Але варто також зазначити неоднозначне ставлення людей до смерті, яке в прислів'ях набуває протилежного значення (в одних прислів'ях зазначено, що краще померти доблесно та гідно, аніж жити в ганьбі; інші ж стверджують, що краще жити погано, але б лише не помирати). Перше трактування можна пояснити тим, що давні германці були вправними воїнами, тому вони висміювали боягузів та прославляли мужню смерть заради перемоги.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проаналізувавши теоретичний матеріал стосовно концепту як одиниці когнітивної лінгвістики, здатної репрезентувати ментальну картину світу того чи іншого народу, варто зазначити, що концепт здатний передавати сприйняття світу, характерне не лише для певної ментальності, але й індивідуальності людини. Більш того, когнітивна картина світу набагато ширша за мовну, та не всі концепти можна вербалізувати мовними засобами.

Підсумовуючи, варто зазначити, що найбільша кількість проаналізованих прислів'їв та приказок (20%) присвячена тому факту, що смерті неможливо уникнути: рано чи пізно, але вона забере кожного. Також треба зазначити неоднозначне ставлення людей до смерті, яке в прислів'ях набуває протилежного значення. Деякі прислів'я також звертають увагу на те, що на смерть потрібно дивитися як на повернення додому, до спокою та миру. Таку різницю можна пояснити тим, що ставлення кожної людини до смерті базується не лише



на загальній ментальності, але й на професійній діяльності (воїни) та індивідуальних особливостях характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пименова М.В. Типы концептов и этапы концептуального исследования. Вестник Кемеровского государственного университета. Кемерово: Издательство Кемеровского государственного университета. 2013. № 2(2). С. 127–131.
2. Поздняков Д.А. Англоязычная вербализация концепта «INSANITY» (на материале словарей и художественных текстов): дис ... канд. филол. наук. Одесса, 2014. 201 с.
3. Рыжкина А.А. О методах анализа концепта. Вестник ОГУ. Оренбург: Издательство ОГУ. 2014. № 11(172). С. 117–120.
4. Смирнова О.М. К вопросу о методологии описания концептов. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Нижний Новгород: Издательство ННГУ им Н.И. Лобачевского. 2009. № 3. С. 247–253.
5. The Oxford Dictionary of Proverbs / ed. Jenifer Speake. New York: Oxford University Press, 2008. 625 p.
6. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs / ed. John Simpson, Jenifer Speake. Oxford: Oxford University Press, 2003. 363 p.